

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kierunki i konsekwencje przemian obszarów wiejskich w Polsce : próba uogólnienia

Author: Jerzy Runge

Citation style: Runge Jerzy. (2017). Kierunki i konsekwencje przemian obszarów wiejskich w Polsce : próba uogólnienia. W: K. Gasidło, A. Twardoch (red.), „Na wsi, czyli gdzie ? : architektura, społeczeństwo, ekonomia współczesnej wsi " (s. 61-69). Gliwice : Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

4. KIERUNKI I KONSEKWENCJE PRZEMIAN OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE – PRÓBA UOGÓLNIENIA

4.1. Wprowadzenie

Pomimo faktu, że obszary wiejskie – podobnie jak miasta – podlegają ciągłym zmianom społeczno-gospodarczym oraz przestrzennym, zainteresowanie badawcze nimi jest w Polsce wyraźnie mniejsze w porównaniu z obszarami miejskimi. Paradoksalnie zarówno powierzchnia obszarów wiejskich, jak i liczba pełnionych funkcji jest tu większa niż w miastach. W. Stola (1987) wskazuje aż na 9 funkcji, jakie mogą pełnić obszary wiejskie. Są to: funkcje produkcyjne – rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo; funkcje technoprodukcyjne – przemysł, budownictwo; oraz usługowe – komunikacja, rekreacja, mieszkalnictwo; inne, zarówno o znaczeniu ponadlokalnym – szkolnictwo ponadpodstawowe, lecznictwo specjalistyczne, szpitalne, muzealnictwo regionalne itp., jak i o znaczeniu lokalnym (wychowanie przedszkolne, szkolnictwo podstawowe, lecznictwo ogólne itp.).

Także w historii badań geograficznych odwoływanie się do charakterystyk obszarów wiejskich w identyfikacji regionów ekonomicznych było wcześniejsze w porównaniu z obszarami miejskimi (m.in. Morse – koniec XVIII w., Arseniew – połowa XIX w.). Dominacja krajobrazu wiejskiego w Europie praktycznie do drugiej połowy XIX w. pozwalała na delimitację regionów powierzchniowych opartych na określonym stopniu dominacji oraz specjalizacji upraw bądź hodowli. Kolejne fazy zmian gospodarczych – wynikające historycznie z rewolucji przemysłowej – doprowadziły do wieloaspektowych przemian obszarów wiejskich, zwłaszcza w sąsiedztwie szybko rozwijających się miast i okręgów przemysłowych. O ile jeszcze w fazie urbanizacji obszary wiejskie pełniły funkcję dostarczyciela zasobów pracy w miastach, o tyle kolejna faza – suburbanizacji – inicjuje tendencję odwrotną: napływu ludności miejskiej do suburbiów, co zasadniczo jest zgodne z historycznym modelem zmian w przemieszczeniach ludności W. Zelinsky'ego (1971). Jednocześnie zmniejszanie się dynamiki procesów demograficznych wraz ze starzeniem

⁶ Prof. dr. hab. Jerzy Runge, Uniwersytet Śląski.

społeczności wiejskiej wynika z tendencji globalnych i krajowych, szczególnie ze starzenia się roczników wyżu demograficznego z lat 50. XX wieku. W wyniku nasilania się tendencji depopulacyjnych, a także zmian ustrojowo-gospodarczych wzrasta zainteresowanie problematyką obszarów wiejskich, zwłaszcza pod względem społecznego wymiaru sygnalizowanych tendencji.

Dlatego celem niniejszego opracowania jest wskazanie najistotniejszych, zdaniem Autora, kierunków i konsekwencji przemian obszarów wiejskich w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po transformacji ustrojowej.

4.2. Podstawowe kwestie metodologiczne w badaniach obszarów wiejskich

Punktem wyjścia w każdej dyscyplinie nauki jest poprawna identyfikacja oraz zdefiniowanie przedmiotu badań. W dotychczasowym piśmiennictwie spotykamy wyraźne rozgraniczenie pojęcia obszaru wiejskiego od pojęcia wsi. O ile wieś jest traktowana w kategoriach jednostki osadniczej, o tyle obszar wiejski jest pojęciem szerszym, obejmującym zarówno wsie, jak i ich otoczenie (Stanny, 2014). Tym samym przestrzenność terminu obszar wiejski szerzej nawiązuje do paradygmatu chorologicznego w badaniach geograficznych. Z uwagi na wskazane we wstępie tendencje globalnych przemian społeczno-gospodarczych i przestrzennych dostrzegalna jest zmienność w czasie kryteriów identyfikacyjnych obszaru wiejskiego. O ile jeszcze w latach 70. XX wieku wskazywano na dominację rolnictwa i w mniejszym stopniu innych form działalności (leśnictwo, rybołówstwo) – J. Kostrowicki (1976), o tyle w obecnym stuleciu podkreśla się znaczenie małej gęstości zaludnienia, rozproszonego stałego osadnictwa czy ekstensywnego gospodarowania ziemią (Bański, 2011). Narastająca socjologizacja problematyki obszarów wiejskich (m.in. Kaleta 1998; Rosner 2007) powoduje ich postrzeganie w kategoriach społeczności lokalnych, a szczególnego znaczenia nabierają takie zagadnienia, jak:

- a) identyfikacja zróżnicowań demograficzno-społecznych w świetle depopulacji i starzenia mieszkańców (ekologia społeczna obszarów wiejskich);
- b) badanie warunków i jakości życia w kontekście dywersyfikacji i nierówności społecznych;
- c) analiza cech kulturowo-społecznych, świadomości i tożsamości lokalnej i regionalnej (terytorialnej), organizacji życia społeczności lokalnej, trwałości norm i zachowań społecznych w świetle procesów migracyjnych;
- d) identyfikacja zachowań ekonomicznych, podziału pracy i stopnia aktywności gospodarczej, stopnia i kierunku dezagraryzacji czy zaangażowania w kreowanie lokalnego kapitału społecznego.

Zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne funkcjonowania obszarów wiejskich powodują, że definiowanie tego pojęcia często wynika z owego kontekstu

zewnątrznego, z odniesienia do sąsiadujących ośrodków miejskich. W ten właśnie sposób obszar wiejski jest definiowany przez M. Stanny (2014, s. 8), która dowodzi, że jest to miejsce zamieszkania i gospodarowania ludzi tworzących społeczność lokalną, gdzie w porównaniu z miastem: a) zarówno działalność społeczna, jak i gospodarcza (w tym szczególnie rolnicza) jest rozproszona przestrzennie; b) mniej zróżnicowane struktury społeczne i gospodarcze są konsekwencją ich mniejszej konkurencyjności; c) mniejsza jest dostępność dóbr i usług, zwłaszcza publicznych.

O ile wzrost zainteresowań społecznym wymiarem funkcjonowania obszarów wiejskich nie budzi wątpliwości, o tyle próby kategoryzacji pojęcia obszaru wiejskiego powodują dyskusje chociażby w świetle zróżnicowań regionalnych. Pojawia się pytanie, czy pomimo akcentowania dekoncentracji (rozproszenia) ludności jako decydującego parametru identyfikującego obszary wiejskie (tzw. kryterium demograficzne według M. Stanny, 2014) jest ono do powszechnego zaakceptowania. Wystarczy wskazać na zurbanizowane obszary wiejskie wokół dużych miast i zespołów osadniczych, zwłaszcza w województwie śląskim, gdzie znajdują się dwa złożone układy typu konurbacji (katowicka i rybnicka), dwa złożone układy osadnicze typu aglomeracji (aglomeracja Bielska-Białej i Częstochowy) oraz liczne lokalne układy osadnicze. Mamy tu wiele przypadków np. gęstości zaludnienia większej w obszarze wiejskim niż w miastach. Podobne sytuacje dotyczą wyposażenia infrastrukturalnego, czy też pozarolniczej aktywności gospodarczej. Z kolei miasta z terenami rolniczymi wcale nie są rzadkością w konurbacji katowickiej bądź rybnickiej. Przyczyną występowania takich sytuacji jest formalnoprawne kryterium rozróżniania obszarów miejskich od wiejskich w Polsce, które często w sztuczny sposób dzieli jedne od drugich.

Zastosowanie wielokryterialnego kontinuum miejsko-wiejskiego, koncepcji bazy ekonomicznej czy też teorii rozwoju lokalnego pozwala z większym przybliżeniem zidentyfikować określone spektrum obszarów wiejskich – od klasycznie rolniczych po wiejskie obszary zurbanizowane sytuujące się w otoczeniu dużych miast i złożonych układów osadniczych. Wymaga to przeprowadzenia określonej typologii obszarów wiejskich. Jak zauważa J. Bański (2014), w polskiej oraz zagranicznej literaturze przedmiotu zaznaczają się trzy podejścia w typologii obszarów miejskich: lokalizacyjne, strukturalne i kombinacyjne. Pierwsze z nich (lokalizacyjne) odwołuje się do koncepcji kontinuum miejsko-wiejskiego, pozwalającego rozróżnić: miasta i ich strefy oddziaływań, tradycyjne obszary wiejskie oraz obszary peryferii. Drugie z podejść typologicznych (strukturalne) wykorzystuje przyjęty zbiór cech społeczno-gospodarczych, by za pomocą określonych procedur analizy wielozmiennej przeprowadzić grupowanie obszarów do odpowiedniego typu funkcjonalnego. Z kolei trzecia możliwość (kombinacyjna) łączy podejście lokalizacyjne i strukturalne. Jest to procedura złożona, w której jedno z podejść stanowi punkt wyjścia dalszych dociekań badawczych. Istotną rolę w tym przypadku odgrywa „[...] uogólnienie wyników i przejrzysta charakterystyka wyodrębnionych typów. Wyzwaniem metodycznym takiej typologii jest jednoczesne uwzględnienie trzech niezależnych wymiarów analizy

określających cechy obszaru wiejskiego pod względem jego struktury gospodarczej, lokalizacji i tempa rozwoju. Ostatecznym celem jest jednak nie tylko przyporządkowanie dla każdej badanej gminy jej konkretnego typu, lecz także stworzenie pewnych większych zwartych obszarów funkcjonalnych, homogenicznych pod względem analizowanych kryteriów” (Bański, 2014, s. 467).

Istotną kwestią metodologiczną w badaniach obszarów wiejskich jest możliwość konceptualizacji podejmowanych zagadnień zgodnie z określoną teorią wyjaśniającą (Mazurek, 2010). Przegląd współczesnego piśmiennictwa z zakresu problematyki obszarów wiejskich wskazuje na liczne odwoływanie się do koncepcji wielofunkcyjności jako drogi zapewniającej zrównoważony rozwój obszarów wiejskich (m.in. Kostrowicki, 1976; Kłodziński, 1996; Korelewski, 1998; Adamowicz, 2004). Należy jednak zauważyć, że jest to koncepcja, która w krajach zachodnioeuropejskich pojawiła się na początku XX wieku, zainteresowano się nią w Polsce już w latach 80. XX w., a wraz z transformacją ustrojowo-gospodarczą przeżywa renesans. Wspólnie z koncepcjami ładu (społecznego, gospodarczego i przestrzennego), odnowy obszarów wiejskich i małych miast, rozwoju opartego na inicjatywach lokalnych oraz aktywizacji rozwoju społeczności lokalnych tworzy zbiór tzw. starych koncepcji rozwoju obszarów wiejskich (Siemiński, 1996).

4.3. Obszary wiejskie w Polsce – kierunki zmian i ich konsekwencje

Jak podkreślają badacze obszarów wiejskich, ich zróżnicowanie oraz kierunki zmian są z jednej strony pochodną: a) dotychczasowych historycznych uwarunkowań rozwojowych, b) bieżącej polityki rolnej, c) przyjętych strategii perspektywicznych przemian obszarów wiejskich z drugiej strony zaś – wieloaspektowych uwarunkowań środowiskowych, społecznych oraz gospodarczych (m.in. Bański, 2014; Knapik, Kowalska, 2014). Przedmiotem szczególnego zainteresowania są zwłaszcza takie czynniki różnicujące, jak: a) warunki przyrodniczo-glebowe (szczególnie kwestie odłogowania gruntów z uwagi na niekorzystne warunki gospodarowania rolniczego), b) stopień wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, c) poziom kapitału społecznego (zwłaszcza aktywność mieszkańców w lokalnych inicjatywach edukacyjnych, kulturalno-sportowych itp.), d) sytuacja demograficzna (przede wszystkim kształtowanie się składowych przyrostu/ubytku rzeczywistego, zmian w strukturach demograficznych i aktywności zawodowej). Zdaniem A. Rosner i M. Stanny (2007, s. 114) struktura i poziom zróżnicowania obszarów wiejskich w Polsce są determinowane przede wszystkim czynnikiem historycznym oraz usytuowaniem danego obszaru wiejskiego na osi centrum – peryferie, tworzącej ogólnokrajowe continuum obszarów tego typu. „Oznacza to, że wobec tak licznych zjawisk i procesów kształtujących odrębność poszczególnych regionów trudno zakładać jeden zbiorczy model rozwoju polskiej wsi. Każdy z nich wymaga

zastosowania odrębnej strategii, uwzględniającej regionalne uwarunkowania i w optymalny sposób wykorzystującej lokalne zasoby” (Knapik, Kowalska, 2014, s. 53).

Jak zauważają Autorzy raportu: Szanse i zagrożenia oraz potencjalne kierunki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce w ujęciu regionalnym. Raport podsumowujący (2012), pomimo owego wieloaspektowego zróżnicowania obszarów wiejskich istotnym czynnikiem perspektywicznego rozwoju będzie wzmocnienie terytorialne (a nie sektorowe) polityki rozwoju. „[...] wzmocnienie wielofunkcyjności obszarów wiejskich nie zawsze przynosi dobre efekty ze względu na niską rolę ośrodków subregionalnych, bezrobocie i degradację gospodarczą miast gminnych i powiatowych stanowiących potencjalny rynek pracy dla osób zatrudnionych w rolnictwie. Relatywnie niski kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich nie może być traktowany jako potencjał endogeny. Obszary wiejskie rozwijają się w Polsce przede wszystkim dzięki interwencjom publicznym, w tym interwencjom unijnym” (jw., s. 284).

Wśród wskazanych rekomendacji dotyczących obszarów wiejskich – w perspektywie *Strategii Rozwoju Województw*, w tym także pozyskiwania środków unijnych – podkreśla się zwłaszcza konieczność:

- kształtowania optymalnej sieci powiązań między producentami rolnymi a przetwórcami spożywczymi,
- zaspokajania potrzeb dotyczących infrastruktury technicznej i społecznej,
- wspierania gospodarstw rolniczych z przedziału 20–50 ha, jako najbardziej optymalnych obszarowo w produkcji rolnej,
- kreowania kapitału społecznego i wspomagania aktywności społecznej mieszkańców,
- wzmacniania roli miast do 20 tys. mieszkańców, będących w polskich warunkach ośrodkami obsługi rolnictwa, tj. zapleczem instytucjonalnym obszarów wiejskich, oraz bezpośrednim dostarczycielem dóbr ekonomicznych, usług edukacyjnych, kulturalnych itp. na potrzeby mieszkańców wsi.

W perspektywie 2020 r. możliwe są cztery scenariusze rozwojowe obszarów wiejskich w Polsce (jw., s. 296):

- strategia agresywna – dążąca do maksymalnego wykorzystania szans rozwoju na podstawie mocnych stron obszaru wiejskiego oraz jego bezpośredniego otoczenia. Strategia ta jest zarazem kontynuacją dotychczasowych tendencji rozwojowych obszarów wiejskich (wielkopolska, lubelskie);
- strategia konkurencyjna – której celem jest przewyciężenie niskiej konkurencyjności obszarów wiejskich przez możliwości, jakie stwarza otoczenie. Intensyfikacja interwencji w kluczowych obszarach jest możliwa w takich województwach, jak: pomorskie, zachodniopomorskie, dolnośląskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie;
- strategia konserwatywna – dążąca do sunięcia zagrożeń zewnętrznych drogą specjalizacji w rolnictwie, intensyfikacji powiązań funkcjonalno-przestrzennych czy też redukcji kosztów (kujawsko-pomorskie, podlaskie, podkarpackie, mazowieckie);

- strategia defensywna – koncentracja działalności na redukcji słabości wewnętrznych oraz unikanie zagrożeń ze strony otoczenia (śląskie, łódzkie, lubuskie).

Jednocześnie województwa małopolskie i warmińsko-mazurskie określono jako te o strategiach mieszanych.

4.4. Podsumowanie

Niewątpliwie w perspektywie kolejnych lat wzmocnieniu ulegnie rola demograficzno-społecznych uwarunkowań rozwojowych, a w przypadku krajów Europy Środkowo-Wschodniej także konsekwencji transformacji ustrojowej i akcesji do UE. Narastanie trudności przemian ludnościowych w formie pojawienia się obszarów problemowych (m.in. Eberhardt, 1989), czy też otwarcia zachodnioeuropejskich rynków, uruchomiło wzrost procesów migracyjnych. Dominujący dotychczas powojenny odpływ w kierunku rozwijających się krajowych ośrodków miejsko-przemysłowych zmniejszył się na rzecz odpływu do pracy za granicę. Stanowi to zarazem potwierdzenie transformacji ruchliwości przestrzennej W. Zelinsky'ego (1971).

Przyspieszeniu uległy starzenie demograficzne oraz proces feminizacji społeczności lokalnych. Niekorzystne tendencje były generowane także dyskusyjnymi decyzjami politycznymi, chociażby decyzją likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych na początku okresu przemian ustrojowych. Zerwane zostały wieloletnie – często dobrze funkcjonujące – powiązania gospodarczo-społeczne obszarów wiejskich z pobliskimi małymi miastami, stanowiącymi ośrodki obsługi rolnictwa najniższego poziomu hierarchicznego krajowego systemu osadniczego. Wiele z tych obszarów do dziś boryka się z poważnymi problemami rynku pracy, ze wskazaniem perspektyw dalszych przemian czy kreowania warunków i jakości życia. Innym politycznym uwarunkowaniem rozwoju obszarów rolniczych jest zagraniczna zmienność odbiorców produktów rolnych, wynikająca z podejmowania decyzji o zablokowaniu bądź otwarciu rynków zbytu. Przykładem może tu być embargo na produkty rolne nałożone przez Rosję, co w sytuacji wieloletniej dominacji tego kierunku zbytu powoduje nie tylko koszty ekonomiczne, lecz rzutuje także na wiele sfer aktywności społecznej mieszkańców.

W przypadku obszarów wiejskich usytuowanych w sąsiedztwie dużych miast i aglomeracji pojawia się kwestia wpływu suburbanizacji na lokalną społeczność. W zależności od stopnia więzi z wcześniejszym miejskim obszarami zamieszkania relacje migrantów z nowymi sąsiadami mogą zawierać się w szerokim spektrum przypadków – od jedynie zamieszkiwania w suburbium aż po mocne zaangażowanie się w sprawy lokalnej społeczności. Tym samym identyfikacja społecznych problemów funkcjonowania obszarów wiejskich nabiera coraz większego znaczenia, zwłaszcza w obszarze praktycznym (kreowanie, zarówno bieżącej, jak i perspektywicznej polityki lokalnej oraz regionalnej).

Bibliografia

1. Adamowicz M.: Wielofunkcyjne gospodarstwa rolne jako podmiot w rozwoju wsi i rolnictwa, [w:] red. M. Adamowicz, Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji, Prace Naukowe KPAiM, nr 33, Wyd. SGGW, Warszawa 2004.
2. Bański J.: Wieś w badaniach geograficznych – ewolucja badań i przegląd koncepcji obszaru wiejskiego, [w:] red. M. Halamska, Wieś jako przedmiot badań naukowych, EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2011.
3. Bański J.: Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych, Przegląd Geograficzny, z. 4, Warszawa 2014.
4. Eberhardt P.: Regiony wyludniające się w Polsce, Prace Geograficzne IG i PZ PAN, nr 148, Ossolineum, Wrocław 1989.
5. Kaleta A.: Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju, [w:] Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z UE, FAPA, UMK, SGGW Toruń 1998.
6. Kłodziński M.: Wielofunkcyjny rozwój terenów wiejskich w Polsce i w krajach Unii Europejskiej, Wyd. SGGW, Warszawa 1996.
7. Knapik W.: Kowalska M., Zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce na tle procesów społeczno-ekonomicznych i demograficznych, Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, nr 1, Uniwersytet Rolniczy, Kraków 2014.
8. Korelewski K.: Rozwój wielofunkcyjny jako koncepcja aktywizacji gospodarczej wsi i rolnictwa, Zeszyty Naukowe AR, z. 59, Kraków 1998.
9. Kostrowicki J.: Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne, Przegląd geograficzny, z. 4, 1976.
10. Mazurek J.: Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Przegląd koncepcji teoretycznych, Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania, nr 14, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2010.
11. Rosner A. (red.): Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR PAN, Warszawa 2007.
12. Rosner A., Stanny M.: Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce, [w:] red. A. Rosner, Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian, IRWiR, Warszawa 2007.
13. Siemiński J.L.: Koncepcja rozwoju obszarów wiejskich w procesie transformacji ustrojowej Polski lat dziewięćdziesiątych, [w:] red. M. Kozakiewicz, Wieś i rolnictwo w badaniach społeczno-ekonomicznych, IRWiR, PAN, Warszawa 1996.
14. Stanny M.: Wieś, obszar wiejski, ludność wiejska – o problemach z ich definiowaniem. Wielowymiarowe spojrzenie, Wieś i Rolnictwo, nr 1 (162), Warszawa 2014.

15. Stola W.: Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. Próba metodyczna, Prace Habilitacyjne IG i PZ PAN, Ossolineum, Wrocław 1987.
16. Zelinsky W.: The hypothesis of the mobility transition, Geographical Review, no. 2, 1971.

KIERUNKI I KONSEKWENCJE PRZEMIAN OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE – PRÓBA UOGÓLNIENIA

Streszczenie

W perspektywie kolejnych lat wzmocnieniu ulegnie rola demograficzno-społecznych uwarunkowań rozwojowych obszarów wiejskich, a w przypadku krajów Europy Środkowo-Wschodniej także konsekwencji transformacji ustrojowej i akcesji do UE. Narastanie trudności przemian ludnościowych w formie pojawienia się obszarów problemowych, czy też otwarcia zachodnioeuropejskich rynków, uruchomiło wzrost procesów migracyjnych. Dominujący dotychczas powojenny odpływ ludności ze wsi w kierunku rozwijających się krajowych ośrodków miejsko-przemysłowych zmniejszył się na rzecz odpływu do pracy za granicę. Stanowi to zarazem potwierdzenie transformacji ruchliwości przestrzennej. Przyspieszeniu uległy starzenie demograficzne oraz proces feminizacji społeczności lokalnych. Niekorzystne tendencje były generowane także dyskusyjnymi decyzjami politycznymi, chociażby decyzją likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych na początku okresu przemian ustrojowych. Zerwane zostały wieloletnie – często dobrze funkcjonujące – powiązania gospodarczo-społeczne obszarów wiejskich z pobliskimi małymi miastami, stanowiącymi ośrodki obsługi rolnictwa najniższego poziomu hierarchicznego krajowego systemu osadniczego. Wiele z tych obszarów do dziś boryka się z poważnymi problemami rynku pracy, wskazaniem perspektyw dalszych przemian czy też kreowania warunków i jakości życia.

Innym politycznym uwarunkowaniem rozwoju obszarów rolniczych jest zagraniczna zmienność odbiorców produktów rolnych, wynikająca z podejmowania decyzji o zablokowaniu bądź otwarciu rynków zbytu. Przykładem może tu być embargo na produkty rolne nałożone przez Rosję, co w sytuacji wieloletniej dominacji tego kierunku zbytu powoduje nie tylko koszty ekonomiczne, lecz rzutuje także na wiele sfer aktywności społecznej mieszkańców.

W przypadku obszarów wiejskich usytuowanych w sąsiedztwie dużych miast i aglomeracji pojawia się kwestia wpływu suburbanizacji na lokalną społeczność. W zależności od stopnia więzi z wcześniejszym miejskim obszarami zamieszkania relacje migrantów z nowymi sąsiadami mogą zawierać się w szerokim spektrum przypadków – od jedynie zamieszkiwania w suburbium aż po mocne zaangażowanie się w sprawy lokalnej społeczności. Tym samym identyfikacja społecznych problemów funkcjonowania obszarów wiejskich nabiera coraz większego znaczenia, zwłaszcza w obszarze praktycznym (kreowanie zarówno bieżącej, jak i perspektywicznej polityki lokalnej oraz regionalnej).

TRENDS AND CONSEQUENCES OF TRANSFORMATION OF RURAL AREAS IN POLAND

Abstract

In the coming years, the role of demographic and social conditions of development of rural areas, in the case of countries in Central and Eastern Europe and also consequence of political transformation and European Union accession, will boost. Growing difficulties in population changes caused by formation of problem areas, or opening of Western markets triggered an increase in migration processes. The post-war exodus from rural areas to developing urban and industrial centres, which has been dominant so far, declines in favour of the outflow of people seeking employment abroad, which also confirms transformation of spatial mobility. Demographic ageing and the process of feminization of local communities have accelerated as well. Unfavourable trends were also generated by doubtful political decisions, such as the decision to liquidate State Agricultural Farms (Państwowych Gospodarstw Rolnych) at the beginning of the political transformation. It resulted in braking long lasting – often well-functioning - economic and social links between rural areas and nearby small towns which used to form centres of agriculture services at the lowest hierarchical level of the national settlement system. Many of those areas still have to deal with serious problems on the labour market, indication of directions of further changes, or creation of proper life conditions and improvement of quality of life. Another political factor affecting development of agricultural areas is volatility of foreign markets for agricultural products and consumer preferences resulting in decision to block or to open a given market. The embargo on agricultural products imposed by Russia is an example of such circumstances which in the situation of long-lasting dominance of the market does not only incur economic costs, but affects many spheres of social activity of the inhabitants.

In the case of rural areas located in the vicinity of large cities and agglomerations, there is a question of impact of suburbanization on the local community. Depending on the degree of links with the previous urban areas, migrants relationships with new neighbours may include a wide spectrum of cases – from just living in the suburbia to strong involvement in problems of local communities. Hence, identification of social problems in functioning of rural areas is becoming increasingly important, especially in relation to practical aspects (creating current and future local and regional policies).